

Östbuletinen

Nr. 1, 2012, årgång 16

Innehåll

Between Fear and Hope: The Stockholm Congress <i>Disa Håstad, Irina Sandomirskaja</i>	3
Stagnation och modernisering i Ryssland <i>Krister Eduards</i>	6
I Tartu minns man <i>Barbara Lönnqvist</i>	9
Hur man sminkar Sovjets historia <i>Staffan Skott</i>	13

*Sällskapet för studier av Ryssland,
Central- och Östeuropa samt Centralasien*

Between Fear and Hope: How the Stockholm Congress Came into Being

Disa Håstad, författare och journalist

Irina Sandomirskaja, professor i kultur studier vid Södertörns högskola

The VIII ICCEES world congress in Stockholm 2010 was organized as partly an academic, partly a social event. It gathered more than 1300 international scholars, a modest figure in comparison with, say, ASEEES yearly conventions, but a huge one from the perspective of Swedish Slavic and East European studies).

The motto of the congress was “Eurasia: Prospects for Wider Cooperation”. From the very beginning, we wanted to invite Mikhail Gorbachev to attend the opening ceremony with a keynote address. 25 years earlier he had proclaimed a turn towards democratization of the USSR that changed dramatically and radically both the political situation in the world and the academic status of international Russian and East European studies. Our invitation was accepted but, to our regret, Gorbachev had to decline shortly before the congress because of health issues.

Emphasizing the interest in *perestroika*, we encouraged scholars from the former USSR and Eastern Europe to come and discuss. When the congress was being initially planned in 2005, it appeared logical to discuss Eurasia as the next step following the successful European expansion in 2004. But the new EU member states refuse to identify with the context of Eurasia. They understandably reject the thought about themselves as an appendix to the steppe, whether Russian, Soviet, or

post-Soviet Eurasian. Even though Eurasia has come to dominate academic agendas during the latest years, and though it appears to be the most acceptable term to conveniently generalize the region after the fall of the USSR, we must not close our eyes to the exploitative connotations in this term, signifying as it does a hunt for economic and strategic privileges in the region. In this respect, Sweden’s traditional approach to the region, with its emphasis on society and individuals, was supposed to challenge this new imperialism in the east.

The organizer was *Sällskapet, the Swedish society for the studies of Russia, Eastern and Central Europe, and Central Asia*. The Swedish word *sällskapet* suggests a secret society, a good name for this weird but nice bunch of people. In normal life, they are scholars and diplomats, experts and journalists, business people, and even retired spooks. In *Sällskapet* they share an interest in Sweden’s current and past eastern policy. This is a small but powerful community where everybody is a cousin of everybody else, or married to a cousin, or a summer place neighbor, or once went to the same school, and so on. To organize an ICCEES congress in Stockholm was one of the purposes of the organization. In 2005 in Berlin, Lena Jonson and Torgny Hinnemo negotiated this with the ICCEES executive committee. Preparations started in the appropriate spirit of conspiracy.

This spirit did not hold for a long time. Organizing an academic event is not easy for a secret society. Tova Höjdestrand, the congress general secretary and Irina Sandomirskaja, then *Sällskapet*’s chair, are both deeply civilian persons without any taste for secrecy.

They did not share Sällskapet's love of intrigue; they lacked Sällskapet's refined way of communicating in understatement, and got nervous every time the others opened the meeting with a round of name dropping. However, the generous amounts of wine and food, as well as the hospitality of Disa Håstad, the ideological mother of the congress, created a friendly and inventive atmosphere. Petter Stålenheim, who together with Disa first produced the concept of the congress, now also acted as the architect of the congress. Rolf Eidem joined to manage the economy, and thus, there evolved a strong group of five people who served as the nucleus. Disa, Tova, and Petter remained on their posts until the end of the congress and saw to it that the academic activities in sessions and panels would go without problem. The fact that there occurred no organizational or other problems during the congress -- as witnessed by many grateful participants -- is entirely the merit of these glorious three. Irina could not complete her mission because of an illness and retired half a year earlier, occasionally helping Tova with the planning. Tova was the one who personally communicated with each and every participant, the solar plexus of the organism.

In the success of the future congress everything depended on Sällskapet's private contacts. Connections were indeed needed and sought. Sällskapet is an organization with 200 members, it has no budget and, as an ideal organization, it has no right to seek financing from academic foundations. An additional problem arose when we found out that Vetenskapsrådet, the state authority that finances research, could not support the ICCEES congress because it did not have rules to fund of such large-scale academic events. *Ödmjukhet* – humility – is the principal Swedish virtue which affects even the functioning of state agencies. Thus,

bureaucracy became one hindrance. Then, an apparently sympathetic minister in the government on whose help we were counting, who graciously had received us and given us hope, all of a sudden resigned from his position a month later. Another heavy blow came from a sister organization, the Scandinavian union of slavists, which decided to hold a Scandinavian congress two weeks after ours, instead of joining us in the preparation for the Stockholm event. Neither did the dates of the Congress feel fortunate, since the whole of Sweden is closed for vacation during the last week in July. Later on, it turned out our fears that people would fail to attend were groundless.

Still, our worries had no end, and somewhat later a new problem surfaced. Of course, while inventing the congress, we were least interested in money: the generally serene aristocratic disposition was that that money would come by itself. This sentiment was not shared by Tova and Irina, the low class ones, who started fussing. Still, to Irina's astonishment, eventually the money did come. But not at once. The congress rejected by Vetenskapsrådet, Disa and Rolf produced plan B which could not misfire. The plan was to involve corporate sponsors who would be interested in Eurasian markets. Quite exotic (if not desperate) arguments were given as to why those latter might want to pay. Longing for contributions, we developed an inexplicably naïve view of capitalists. Thus, Lakshmi Mittal was believed to be interested in supporting the congress because he owned the biggest company in Ukraine and would apparently want to know more about the land he exploits. Quite a lot of hopes was pinned on Wim-Bill-Dann, its owner being an ethnic Georgian, that is some kind of Eurasian himself, presumably burning for Eurasia scholarship. He also possessed two passports, a Swedish and a Russian one,

supposedly a double reason for him to support the congress. Indeed, our hopes were not quite without a ground since a considerable group of Swedish capitalists had in fact made a fortune thanks to Gorbachev's perestroika. We honestly believed that they would only be happy if we asked them to contribute. To our amazement, the one who had made the most money responded with a flat 'no'. With time, nevertheless, a mysterious group among the privileged began to evolve and to be referred to as "friendly Swedish entrepreneurs". Apparently, they wanted to meet Gorbachev personally and were willing to support his visit. As a matter of fact, as we already said, Gorbachev never showed up and instead sent a lecture and the head of his press office to deliver it.

On the bright side, there was an organization that supported us wholeheartedly and became the principal financier of the congress: the *Riksbankens Jubileumsfond*, a powerful foundation that belongs to the central bank of Sweden. The second source of financial support was *Östersjöstiftelsen* (the Foundation for Baltic and East European Studies). Still another was Södertörn University (it acted as an academic host) and its division, the Centre for Baltic and East European Studies, where the lion's share of the Swedish Baltic and Eastern European research is concentrated. They financed Tova's position as the congress's general secretary, the most important person in the organization. Apart from a share of Irina's salary as professor at the Centre, all the rest of the work for the congress was performed *pro bono*. SIDA (the Swedish Development Agency) helped us to finance a certain number of congress participants from the former USSR, while the Russian participants of the cultural program were supported by the Mikhail Prokhorov foundation.

Another issue was the congress venue, the Stockholm Conference Center – an elegant 19th century building, once a school, richly re-designed and re-decorated to suit prestigious and expensive gatherings, perfectly equipped, centrally located, and surrounded by dozens of hotels and restaurants. In other words, a dream, by far out of our league. The venue is run by a company which only leases the location in a package with its services (travel, accommodation, information, book-keeping, etc.) We had to accept these conditions, as a result of which the work load that otherwise would have fallen on our shoulders, was taken over by the efficient and very expensive bureau personnel. And expensive they were, charging us for every telephone call. The other consequence was that the congress fees skyrocketed. In all fairness, the bureau provided excellent service during the five days of the congress and in reporting afterwards. The planning of the five days of sessions was flawless with generous half-hour intervals between the sessions, which allowed people to proceed from panel to panel in a calm and dignified manner as is appropriate for international scholars at a world convention. Still, the price of the congress was quite high for its participants, in contradiction to the egalitarian intentions.

The success of the congress was unquestionable: we were happy to receive numerous positive responses praising the organization and the contents. Our joy would be complete if it were not for one thing of which we did not get aware at once: the fate of congress publications. Assembling and editing future volumes is traditionally the responsibility of the ICCEES executive committee which appoints an editor-in-chief for the series of approved volumes, each edited in its turn by a specially appointed volume editor. Until 2010, there had been a

contract between Palgrave Macmillan and the ICCEES executive committee about the publication of the series. Not this time, however, for the publication of the proceedings from this congress ICCEES had contracted a different publisher with less experience of publications on the region, and especially in what concerns interdisciplinary academic work. Thus the continuity of the ICCEES series is now broken. We hope this will not imply lower academic merits for contributors to congress anthologies in the future.

Denna artikel skrevs för publicering i amerikanska slavistförbundets (f.d. AAASS, numera ASEES, the Association of Slavic, East European, and Eurasian Studies) Newsletter.

Stagnation och modernisering i Ryssland

Krister Eduards, VD i Stockholm Group for Development Studies AB, tidigare verksam som ambassadråd vid svenska ambassaden i Moskva 2001-2003

Modernisering har blivit ett kodord i rysk politik. Men det verkar betyda olika saker. Offentliga företrädare talar om investeringar i industri, särskilt i strategiska sektorer, och i infrastruktur, ibland även om att bekämpa korrup-tionen. Ryska samhällsvetare och historiker efterlyser en stärkt demokrati och en fungerande rättsstat. Liberala ekonomer pekar på behovet av en industriell utveckling, som kan minska det stora råvaruberoendet, men är samtidigt oroliga för att ett högt oljepris minskar reformtrycket i ekonomin. Frågan är inte bara vad förespråkarna menar med modernisering, utan också vad några av dem därmed undviker att säga.

Särskilt president Medvedev återkommer ofta till behovet av modernisering.

Bland annat har han låtit tillsätta en ”Presidentkommission för modernisering och teknologisk utveckling av Rysslands ekonomi”. Vid dess möte i juni 2010 beskrev han den dubbla utmaning, som Ryssland står inför. Ett gynnsamt investeringsklimat behöver skapas och andra förutsättningar tillgodoses för utländska investeringar i hightech-sektorn. Samtidigt skall utländska samarbetspartners identifieras och engageras, framför allt i utvecklingen av den ryska industrin.

För många ryssar klingar detta välbekant. De har hört förr om tsarer, presidenter och andra ledare, som sökt utländskt stöd för landets modernisering. Det utländska direkta bidraget till landets utveckling har en lång förhistoria, alltifrån den legendariske Rurik på 800-talet över det starka bysantinska inflytandet under medeltiden och 1500- och 1600-talens inbjudna tyskar och holländare till den sovjetiska imitativa tekniska och militära moderniseringen under 1900-talet. Genom den ryska historien hörs maningen att Ryssland måste komma ifatt och gå förbi (*dognát i obognját*) det mer avancerade utlandet, Västerlandet.

Den ryske historikern Andrej Zubov, som i motsättning till alla försök att göra Ryssland till en egen kultur av eurasiatisk karaktär menar att Ryssland historiskt helt enkelt är en perifer region i Europa, jämför landets utveckling med den i en annan perifer region i Europa, Skandinavien. De två regionerna började integreras i en kristen kultursfär, i den västra respektive östra delen av den då fortfarande sammanhållna kyrkan, i slutet av det första årtusendet efter Kristus. Men en viktig skillnad uppstod med tiden i hur de två regionernas utbyte med sina respektive kulturella centra fungerade.

Medan Skandinaviens integration i Europa från 1000-talet och framåt

aldrig avbröts, utan gradvis stärktes och ledde till att regionen i modern tid ligger jämsides med övriga Västeuropa i utveckling, har Rysslands relation till sina kulturella inspirationskällor till och från varit avbrutna under längre perioder. Isoleringen har förorsakat stagnation, som senare har behövt kompenseras med forcerade moderniseringsreformer.

Medeltiden i Ryssland präglades av ett intensivt utbyte med andra delar av Europa, men i mitten av 1400-talet tog den ryska kyrkan ett steg med ödesdigra konsekvenser – de ryska biskoparna meddelade världen att en oavhängig Helig Moskovitisk Kyrka hade skapats. Varken den grekiska eller den romerska kyrkan erkände den nya ryska kyrkan, relationerna med kristendomen bröts. I slutet av 1400-talet underkuvade Moskva så Novgorod och Pskov, två ryska stadsrepubliker som under flera hundra år hade utgjort en rysk öppning mot västerlandet. Rysslands kontakter med omvärlden skars ned.

De 150 åren från mitten av 1400-talet präglades av stagnation och brist på utveckling i landet. Zubov ironiserar över hur, samtidigt som Renässansen blomstrade i Europa, man i Ryssland debatterade om det var rätt att gå medurs eller moturs runt evangeliet på korpulten, och om man skulle säga Halleluja tre eller två gånger. Som kompensation för avstängdheten och känslan av mindervärde fabricerades myten om Moskva som det Tredje Rom.

Under 1600-talet tog Ryssland emot förändringsimpulser utifrån, dels via Ukraina som då ingick i det stora polska väldet, dels genom utlänningar bosatta i Moskva, främst tyskar. Men den utveckling som ägde rum var imitativ, den härrörde inte ur ryska kraftkällor. De stora moderniseringarna i slutet av seklet under Peter den store hade samma karaktär – ännu fler utlänningar

kallades in för att utveckla landet. Utländska förebilder kopierades, exempelvis svenska förvaltningsmodeller. Tsar Peters reformer ledde till att en liten elit kunde tillgodogöra sig utländsk kultur och andra värden, medan den stora massan låstes fast i 1500-talsliknande förhållanden. Två kulturer började skönjas – en högutbildad och Europaorienterad, omfattande två à tre procent av befolkningen, och en majoritetsbefolkning på landsbygden, som gradvis framstod som alltmer underutvecklad i jämförelse med sin motsvarighet i Västeuropa.

1700-talet efter tsar Peters död 1725 rymde i praktiken inga mer radikala reformförsök. Inte förrän i början av 1800-talet skedde en märkbar förändring. Tsar Alexander I:s reformer, nu inte bara av imitativ karaktär, inom kultur och samhällsliv ledde till framväxten av en hel generation ryska författare, filosofer, historiker och teologer, både slavofiler och väst-anhängare och utmynnade i en ”gyllene era” i den ryska kulturhistorien under tsar Alexander II under andra hälften av 1800-talet. Livegenskapen, som hade hållit Ryssland utanför den industriella revolutionen under 1700-talet, avskaffades 1861, vilket i sin tur ledde till att arbetskraft frigjordes för en gryende industri. Landet öppnades mot Europa, nu inte bara för en liten elit. Industrialiseringen sköt fart. Under perioden fram till första världskriget genomgick Ryssland en remarkabel omvandling och tillväxt inom kultur, vetenskap och ekonomi. Under seklets första decennier hörde ryska författare, konstnärer och kompositörer till Europas främsta. Och moderniseringen av landet hade äntligen fått en nationell bas.

Men denna positiva utveckling hade ”sjuka rötter”, som Zubov kallar det – den ledde inte till ett modernt europé-

iskt Ryssland utan rakt in i den bolsjevikiska mardrömmen. Han bedömer att tio à femton procent av befolkningen i början av 1900-talet hade utvecklats till en europeisk nivå, men att ”den vilda massan” stod utanför och kunde av bolsjevikerna piskas till ursinne mot det moderna Ryssland. Han ser det fem år långa inbördeskriget som ett krig mellan två subkulturer och två sekler – 1900-talet och 1500-talet. Den nya, sovjetiska ledningen stängde åter av Ryssland från världen. Under 1930-talet massakrerades det tunna, europeiserade skiktet av det ryska samhället i den röda terrorn, eller fördrevs utomlands. Den dryga miljon ryssar, som lämnade landet fram till andra världskriget utgjorde landets elit.

Så hade Ryssland dömts att ännu en gång halka efter. Kvarvarande personligheter från det tidigare samhället stod visserligen för värdefull forskning och andra framsteg fram till andra världskriget, men inom nya ämnesområden, såsom genetik eller cybernetik, hamnade landet efter från början. Josef Stalins moderniseringspolitik var imitativ – från 1950-talet och framåt stal Sovjetunionen teknik i bred skala från väst. 1970- och 1980-talen under Leonid Brezjnev blev en period av växande politisk och ekonomisk stagnation, som slutligen ledde till sovjetsystemets fall.

Västvärlden välkomnade naturligtvis både Sovjetunionens upplösning och den öppenhet och reformvilja, som präglade Ryssland under 1990-talet. Men decenniet blev också en period av hunger, arbetslöshet, laglöshet och samhälleligt förfall. De stora reformerna, som syftade till att göra Ryssland till ett demokratiskt och marknadsekonomiskt land av västerländskt snitt, var ofta illa planerade och saknade i många fall den tydliga styrning, som de hade behövt för att lyckas. Reformprocessen förlorade

gradvis alltmer av sin trovärdighet och vändes från sekelskiftet i sin motsats. En reaktion i bokstavlig bemärkelse hade inletts.

Rysslands nya ledning från år 2000 under Vladimir Putin, som personligen beklagar Sovjetunionens upplösning som 1900-talets största geopolitiska katastrof, har nu steg för steg avvecklat nittioalets demokratiska och rättsstatliga landvinningar, inte minst i syfte att säkerställa det fortsatta egna maktinnehavet. Regimens maktposition framstår idag som politiskt ohotad. Stabiliseringen är slående – nu skyntar enligt kritikerna, inklusive Zubov, åter stagnationen. Putin har lett landet under tolv år och ser ut att både kunna och vilja fortsätta leda det i minst tolv år till.

Så vad innebär Putins och Medvedevs tal om modernisering? Återkommande teman är att skapa en innovativ ekonomi och en bättre fungerande infrastruktur samt att utveckla offentliga institutioner och mänskliga resurser. Medvedev har fokuserat på fyra i-n: institutioner, innovationer, infrastruktur och investeringar. Som exempel har ett nanoteknologiskt utvecklingsinstitut etablerats utanför Moskva, tänkt att kunna mäta sig med internationella Centers of excellence. Och för ett drygt år sedan ingick Ryssland och EU ett moderniseringspartnerskap, inriktat på reformer inom ekonomi och samhället, med respekt för demokrati och rättsstat, som det heter i den officiella presentationen. Men Medvedev talar mest om att få utländsk hjälp att höja konkurrenskraften i den ryska industrin, åter en imitativ utveckling.

I den ryska debatten klassas de officiella löftena om modernisering som meningslösa. Kritikerna menar att modernisering inte är möjlig inom ett avinstitutionaliserat system, där det allmänna deltagandet i samhällslivet har avskaffats, rättsstaten urholkats och kontrollen av det politiska livet cent-

raliserats. Om ledningen faktiskt skulle försöka sig på att modernisera Ryssland, måste politikens ansvar gentemot folket återupprättas, medierna befrias och korruptionen nedkämpas. Men eftersom en sådan handlingslinje skulle vara liktydig med att stödja fungerande demokrati och rättsstat, skulle regimen därmed också undergräva sin egen maktposition, något som uppenbarligen inte står på agendan. Kritikerna ser tvärtom, inte minst i anslutning till maktmissbruken inför de nyligen genomförda parlamentsvalen, att regimen är beredd att öka repressionen för att inte förlora makten. De menar också att regimen begränsar talet om modernisering till teknik och ekonomi just för att inte behöva benämna den synbarligen alltmer nödvändiga, fundamentala modernisering som en demokratisering skulle innebära.

Vladimir Putin har av ryska kritiker karaktäriserats som en ny Leonid Brezjnev, sovjetledaren som kom att personifiera den stora stagnationen under 1970- och 1980-talen. Putin själv invänder att han hellre ser sig som en ny Peter Stolypin, den hårdföre inrikesministern och premiärministern, som i seklets början hänsynslöst drev genom en ekonomisk modernisering (och uppmuntrade till antisemitism) för att avleda den tilltagande sociala oron i samhället, och som slutligen mördades av en socialistisk revolutionär. Frågan är hur långt Putins parallell är avsedd att hålla.

Flera kritiker menar vidare att det ryska samhället, utan en fundamental modernisering, riskerar att utsättas för så allvarliga inre spänningar och konflikter, att landets sammanhållning äventyras. Kanske står regimen inför ett lika obehagligt bud, som riddaren i vägskälet möter på Viktor Vasnetsovs berömda målning från 1882: Det finns ingen väg rakt fram. Fortsätter du rakt fram, kommer du att dö.

I Tartu minns man

Barbara Lönnqvist, professor i ryska språket och litteraturen, Åbo Akademi

När man kommer vandrande längs Ülikool, Universitetsgatan, i Tartu (Dorpat) fångas man av en skylt på ett vackert Jugendhus – Barclay's Hotel. Vem är denne Barclay som på detta sätt uppmärksammas? Ser man till höger skymtar i den lilla parkskvären en staty – högt uppe på ett fundament dekorerat med fanor finns en ståtlig byst. Den föreställer fältherren Michael Barclay de Tolly, krigsminister i Ryssland 1810-1812, först överbefälhavare i

kriget mot Napoleon men sedan ersatt av Michail Kutuzov. Trots att taktiken i kriget – dra Napoleons styrkor allt längre in i Ryssland utan att gå in i en stor drabbning med dem – var riktig, anklagades Barclay för feighet och nästan förräderi, för han namn lät alltför franskt i mångas öron. Bara någon med det ryskklingande namnet Kutuzov kunde ställa till med batalj på en militärstrategiskt så olämplig plats som Borodino. Borodino besjöngs senare som en seger, trots att vägen in till Moskva stod öppen för Napoleon efter drabbningen.

Bysten av Barclay de Tolly

Men varför minns man Barclay de Tolly i Tartu? Barclay är inte alls av fransk härkomst; hans förfäder är av en skotsk-tysk släkt som redan på 1600-talet kom till Baltikum genom handeln. Barclay de Tollys farfar, också han med

namnet Michael, var borgmästare i Riga. Fadern Weinhold (i ryska källor ibland angiven som Bogdan) blev löjtnant i ryska armén och erhöll adelskap. Familjen är förknippad med herrgården Beckhof i landskapet Valgamaa i Estland. Av herrgården återstår numera ingenting, men där vilar fortfarande fältherren Barclay de Tolly (d.1818) i ett fint mausoleum uppfört 1823 av skulptören Demut-Malinovskij och arkitekten Sjtjedrin. Samma herrar är skapare till statyn i Tartu som avtäcktes 1849 och hade bekostats av officerarna i Första Armékåren som Barclay förde befäl över ända fram till Paris 1815. Diktaren Aleksandr Pusjkin minns honom i dikten ”Fältherren” (1835) och försvarar honom mot hans belackare. Pusjkin måste sedan försvara sin egen dikt och sade då: ”Varför skall vi vara otacksamma mot Barclay de Tolly bara för att Kutuzov är stor?” I Tartu minns man, statyn står kvar och hotellet i Jugendhuset från 1912 bär hans namn. Barclay de Tolly hör till oss, ester.

Om vi så går in i Jugendhuset märker vi en minnestavla till vänster om dörren. Vem minns man här? Också nu är det fråga om en militär – Dzjochar Dudajev, generalmajor i Sovjetiska Flygvapnet, stabschef för den avdelning av stridsflyget som hade sin bas strax utanför Tartu. Esterna minns denne stridspilot för att han ”inte gjorde något”, han lydte inte order, han lät esterna fortsätta med sina självständighetssträvanden utan att hindra dem. Tvärtom följde han dem med stort intresse sedan han kommit till Tartu 1987.

Likt Barclay de Tolly kom Dudajev från rikets icke-ryska periferi. Hans karriärväg var förvånande. Född några dagar före deportationen av det tjetjenska folket 1944, lyckades han överleva åren i förvisning. Tillbaka i det återupprättade ”autonoma området” Tjetjenien-Ingusjien 1957 utbildade han sig först till elektriker, men fortsatte sedan till Tambov i Ryssland för att bli pilot (graduerad 1966) och lyckades därefter bli antagen vid Flygvapnets Akademi där han studerade 1971–74. Ingen tjetjen hade tidigare uppnått så hög militärgrad som Džochar Dudajev i Sovjetiska armén. När Sovjetunionens sönderfall började 1991 med att den ena sovjetrepubliken efter den andra lämnade ”unionen”, trodde Dudajev att också hans land, utplånat från kartan 1944-1957, kunde bli fritt. Inte var väl tjetjenerna mera ryska än esterna? Och när ryssarna erövrade Tjetjenien och andra områden i Kaukasus på 1800-talet, då var väl Estland redan inkorporerat i Ryssland? Att någon ”autonomi” inte kunde komma på fråga för Tjetjenien (trots den sovjetiska benämningen ”autonomt område” *avtonom-*

naja oblast) – det fick Dudajev och hans frihetssträvande landsmän bittert uppleva i det krig som igångsattes av Boris Jeltsin. Dudajev dog i strid den 21 april 1996. Han är idag utplånad ur det officiella Tjetjeniens minne, ty där härskar en diktator som ingen konkurrens tål, inte ens från de döda. Men esterna minns honom som ”inte lydde order”. Itjkerias (Tjetjeniens) första president.

Om vi sedan tar till vänster från Barclay Hotel och vandrar upp längs Vallikraavi och sedan ytterligare klättrar upp för en trappa till vänster kommer vi till Universitetsbiblioteket. På den öppna platsen finns en fontän med en märklig skulptur som på sommaren blir en springbrunn. Dessa vindlande metallrör har inspirerats av en teckning som kulturforskaren Jurij Lotman ritat av sig själv. Arkitekten till skapelsen, Andreas

Springbrunnen – till minne av Jurij Lotman

Lunge, har i vindlingarna velat uttrycka komplexiteten i det mänskliga tänkandet och det sprutande vattnet symboliserar förstas livskraften. Minnesmärket sattes upp 2007 vid firandet av att Lotman skulle ha fyllt 85 år. Han gick bort 1993.

Jurij Lotman var född den 28 februari 1922 och därför firades nyligen under fyra dagar (27.2.- 2.3. 2012) i Tartu hans 90-årsdag med en stor internationell minneskonferens under rubriken *Cultural Polyglotism* ("Kulturell flerspråkighet"). I konferensen deltog 130 föredragshållare från 21 länder. Många föredrag handlade om olika slag av kulturöverföring och vad som händer med "texten" (också ett konstverk är en *text*, semiotiskt sett, dvs. ett teckensystem) när den integreras i en annan kultur. Hur "läser man av" främmande texter, ja även beteenden, genom sin egen kulturförståelse?

I en broschyr utgiven av universitetet i Tartu kan vi läsa om fyra världsberömda vetenskapsmän som studerat eller haft sin gärning vid universitetet. Tre hör hemma i 1800-talet – F.G.W. von Struve (astronomi), K.E. von Baer (embryologi) och F.W. Ostwald (Nobelpris i kemi 1909). Den enda *världsberömda* från 1900-talet är just Lotman, grundare av det som kom att kallas "den semiotiska skolan Tartu-Moskva".

Men hur kom det sig att en rysk litteraturforskare på detta sätt kunde placera Tartu på den humanistiska vetenskapskartan och till och med initiera ett forskningsparadigm, alltså semiotik? Lotman, hemmahörande i Leningrad, studerade i slutet av 1940-talet vid universitetet där och hann uppleva och åhöra föreläsningar av framstående forskare som Boris Ejchenbaum, en av litteraturforskningens nydanare på 1920-talet. 1920-talskretsen som kallat sig "formalister", utgående från att allting skapat av människan har *en form*, blev dock omedelbart attackerade av politiskt rättrogna marxist-leninist-kommunister och "formalism" blev ett skällsord.

I slutet av 1940-talet lades till detta en virulent antisemitism och vetenskapsmän av judisk härkomst avskedades.

Att få en tjänst i Leningrad var omöjligt för Jurij Lotman och hans hustru Sara Mints. På vinst och förlust sökte de sig till Tartu. Universitetet där befann sig vetenskapligt i spillror på grund av arresteringar och emigration. Allt måste byggas från början – nu under kommuniststyre. Genom historiens tillfälligheter kom då till Tartu även en gammalkommunist, Feodor Klement (f. 1903) och han verkade där som rektor under tre decennier (1951-1970). Klement var sjunde sonen i en arbetarfamilj (fadern vid Putilov-verken) från Petersburg och med i partiet sedan 1923. Men det var inte inom partiet han gjort karriär, hans utbildning var naturvetenskaplig (spektografi). Och Klement levde i den uppfattningen att vetenskapen inte kan underställas ideologier – en vetenskapsman söker *ny* kunskap inom sitt område. En sådan anda gjorde det möjligt för Lotman att på 1960-talet tillsammans med kolleger från Moskva ordna sommarseminarier i Tartu och sedan publicera forskningen i Tartu-universitetets skrifter. Tartu blev ett andningshål för humanistisk forskning i språk och kultur – skriftserien *Semiotike* nådde ut över Sovjetunionens gränser och började översättas till andra språk. Men till Tartu kunde utlänningar komma bara för en dag – orsaken var det militära flygfältet intill staden (det som Dudajev senare kom att basa för). Och Lotman själv tilläts resa utomlands först under Gorbatjovs perestrojka. Tartu var en förbjuden ort för västerlänningar men där utgavs texter som inte kunde tryckas i Moskva eller Leningrad.

Jag blev bekant med "Tartu-Moskva-skolan" under en vistelse i Moskva 1970-71. Första gången åhörd jag Lotman 1975 på ett "hemmaseminarium" hos en språkforskare i Moskva. I maj 1988 tillbringade jag flera dagar med honom i Stockholm och tolkade honom på en konferens om "tacit understanding".

Jurij Lotman var en intagande människa, vars favoritsekel i rysk kultur var 1700-talet, vilket inte är förvånande med tanke på den kulturomvälvning som detta sekel medförde i Ryssland. Hans oerhörda kunskap och användning av okända källor skapade en ny förståelse av gestalter som Radisjtjev och Karamzin. Hans biografi om Pusjkin lästes som en detektivroman.

Tillsammans med sin hustru Sara Mints fostrade Jurij Lotman en yngre generation litteraturforskare, som sökt sig till Tartu. Efter 1972, då judar fick tillåtelse att emigrera ”till släktingar i Israel” (oftast fiktiva), utestängdes många unga judar i Sovjetunionen från universitetsstudier. I Tartu fann de en fristad där de kunde forska till exempel i den ryska sekelskifteslitteraturen (1900-1910) under ledning av Sara Mints som var specialist på diktaren Aleksandr Blok.

Bland föredragshållarna på 90-årsjubileet fanns nu professorer från både Jerusalem och Haifa. En dag traskade vi alla till det hus där familjen Lotman haft sitt hem i Tartu den längsta tiden, vid gatan Veski nr 63. En minnestavla avtäcktes med tal av Ljubov Kisseljova som numera innehar Lotmans lärostol i rysk litteratur.

Adressen tycktes mig främmande, jag hade någon gång sänt något till Lotman på *Burdenko* 63. Vem var Burdenko och varför hade gatan nu fått tillbaka sitt gamla namn? Jag kom ihåg ett stort sjukhus i Moskva *imeni Burdenko*. Hade denne man alls något att göra med Tartu? Det visade sig att Nikolaj Burdenko, född 1876 i Penza, faktiskt hade utexaminerats 1906 som läkare i Tartu, vid Jurjev-universitetet, som det hette på den tiden. Han hade även verkat en tid vid universitetet innan han gick ut i kriget 1914 som fältkirurg. Då han 1917 ”välkomnade” (*prinjal*) revolutionen lämnade han Tartu för gott och byggde sig sedan en karriär inom den sovjetiska

kirurgin som gav honom den ena höga posten efter den andra. Han dog aktad och ärad 1946. Idag finns i Ryssland otaliga gator uppkallade efter honom; minnestavlor, byster, och sjukhus bär hans namn. Att en gata i Tartu också fick hans namn och att en byst av Burdenko 1952 uppsattes i parken på Domberget var ett led i den sovjetiska politiken att ”föra tillbaka” Estland till det ryska riket, som om det alltid varit där, som om självständighetstiden aldrig existerat.

Men varför hade esterna på 1990-talet tagit ner statyn och ändrat gatunamnet? Vilken fläck, vilken gärning vidlåder Nikolaj Burdenko? Namnet Burdenko är för evigt förknippat med den *lögn* som de sovjetiska myndigheterna spred om avrättningen av de polska officerarna i Katyn. Burdenko, erfaren fältkirurg, stod i spetsen för den sovjetiska kommission som 1944 gjorde upp protokollen där nazisterna utpekades som förövare av mordet, utförda av den sovjetiska säkerhetstjänsten i april 1940 på order av Stalin själv. En sådan lögnare skall inte äras med statyer, minnestavlor och gatunamn. I Tartu vet man vems minne som bör äras.

Hur man sminkar Sovjets historia i rött – om Eric Hobsbawm

*Staffan Skott, författare, översättare,
journalist*

Den världsberömde engelske professorn Eric Hobsbawm gav 1994 ut en bok som heter *The Age of Extremes*, om världshistorien 1914 – 1991. Det är en bok som inte minst på grund av Hobsbawms prestige behöver stora varningsskyltar. De tre övriga delarna i denna serie som börjar 1789 är ett standardverk, som kommit i många upplagor och även finns i svensk

översättning, och ska inte behandlas här.

Hobsbawm understryker att ”oktoberrevolutionen” 1917 var en av de viktigaste händelserna för nittonhundratalets historia. Det gör det desto intressantare att avsnitten om Sovjetunionen i denna bok är tendentiösa och innehåller uppseendeväckande överslätningar och förtiganden. Vid exemplen i det följande kan läsaren gärna fundera på om en historiker som framhöll att kärleken till Hitlers *Machtübernahme* aldrig övergivit honom, som skrev om Nazi-Tysklands anfall mot Polen 1939 som ett ”effektivt och snabbt krig” (det var det tyvärr), och så vidare, om en sådan skulle behandlas med lika stor respekt som Hobsbawm.

Det finns också skäl att redovisa en del som man skulle kunna tro icke grave-rande felaktigheter, som i själva verket visar att Hobsbawm inte är så säker i sina kunskaper om Ryssland och Sovjet – om vilket han skriver med sådan tendentiös övertygelse. Han har under större delen av sin levnad varit organiserad kommunist, även på den tiden det innebar att vara stalinist. Hur skulle en historiker som under större delen av sitt varit organiserad nazist klara sig i kollegornas ögon?

Jag anger i fortsättningen datum enligt gamla stilen fram till den första februari 1918, till dess var Rysslands almanacka tretton dygn efter övriga Europa. När februarirevolutionen och ”oktoberrevolutionen” ägde rum var det mars och november i övriga Europa.

Februarirevolutionen och kuppen i oktober

I februari 1917 störtades tsar Nikolaj II och landet fick en provisorisk regering grundad på förhållandena i tsartidens rumphuggna parlament, duman.

Under resten av året bedrev bolsjevikerna en våldsamt kampanj mot denna

regering. Det skedde med en nygrundad press som finansierades med enorma summor från Tyskland, huvudmotståndaren i det pågående världskriget. Hobsbawm nämner överhuvudtaget inte detta uppseendeväckande förhållande, som naturligtvis var landsförräderi i ett land i krig.

I oktober 1917 grep bolsjevikerna makten i Ryssland genom en statskupp. Den störtade provisoriska regeringen (februari-oktober 1917) hade utlyst ett val till ett parlament som skulle ge landet en författning, Konstituerande Nationalförsamlingen – ”*Utjreditelnoje sobranije*”. Valet hölls och parlamentet sammanträdde en natt i januari 1918. Därefter upplöste Lenin med våld Rysslands första demokratiskt valda folkförsamling.

I kapitlet *The World Revolution* skriver Hobsbawm om bolsjevikernas statskupp i oktober 1917: ”The real issue is not whether, as anticommunist historians have argued, it was a putsch or coup by the fundamentally antidemocratic Lenin, but who or what should or could follow the fall of the Provisional Government. /.../ The military counter-revolution had only begun.”

Vad var det, om det inte var en statskupp? I själva Ryssland talade man under årtiondet efter ”Oktoberrevolutionen” inte om någon revolution utan om statskuppen, omvälvningen – *perevorot*. Senare döptes den om till ”revolution” för att få större prestige och passa bättre in i kommunisternas historieskrivning.

Om böndernas roll i omvälvningarna efter första världskriget skriver Hobsbawm: ”/.../ where they constituted the majority of the population, they practically guaranteed that socialists, let alone Bolshevik ones, would not win democratic general elections. This did not necessarily make peasants bastions of political conservatism, but it fatally handicapped democratic socialists; or

else – as in Soviet Russia – pressed them into abolishing electoral democracy. For this reason the Bolsheviks, having demanded a Constituent Assembly /.../ dissolved it as soon as it met, *a few weeks* after October.” (Mina kursiveringar.)

Det var dock inte ”a few weeks”, det var mer än så. Det var sjuttiofyra dagar eller något mer än tio veckor. Formuleringen ”a few weeks” kanske ska visa att det var något hafsigt över konstituerande nationalförsamlingen.

Hobsbawm skriver alltså att socialister, allra minst bolsjeviker, inte skulle kunna vinna allmänna demokratiska val. Men det var i själva verket precis vad socialister gjorde i valet i november 1917, Rysslands första demokratiska val någonsin. Det var dock inte bolsjevikerna som vann, de fick 23,9 procent av rösterna, det står till och med i Stora sovjetencyklopedin från 1970-talet (9 844 000 röster). Om man räknar ihop röstetalen för de övriga partier som betecknades som socialistiska blir det 27 463 000. Många av dessa partier, inklusive Socialistrevolutionärerna (SR) som med sina 16 500 000 röster var störst, kan beskrivas som socialdemokratiska. Bland de många småpartierna återfanns för övrigt även den legendariska judiska arbetarorganisationen *Bund* med 550 000 röster. Det var 42 miljoner män och kvinnor som röstade. Valdeltagandet var omkring 60 procent. Bolsjevikerna hade alltså mot sig en socialistisk majoritet om tre gånger så många röster som deras egna. Det passar som vi ser inte in i en schematisk kommunistisk historieskrivning.

Hobsbawm kallar bolsjevikerna ”demokratiska socialister”, vilket antingen är *a slip of tongue* eller kommunisters ständiga försäkran att endast kommunistiska partier och stater var demokratiska. De tiotals miljoner oskyldiga människor (en bra bit över hundra, om vi tar med Maos Kina) som

mördats av kommunistregimer är stumma vittnen om arten av ”kommunistens demokrati”.

Han hävdar också att bolsjevikerna av bönderna tvingades (”pressed”) att överge demokrati genom val. I själva verket skyndade Lenin sig att förbjuda den Konstituerande nationalförsamlingen för att undvika risken att denna överväldigande socialistiska, icke-bolsjevikiska majoritet skulle bildas en arbetsduglig koalition.

Hobsbawm är inte helt okunnig om att det finns resultat från detta parlamentsval. Av alla nämner han dock bara att de liberala ”Konstitutionella demokraterna” (KD, med det vitsiga smeknamnet ”Kadetterna”), fick mindre än 2,5 procent av mandatet. Bara det lilla procenttalet, inte att detta motsvarade omkring två miljoner röster. Den låga siffran för ”Kadetterna” är ägnad att låta bolsjevikerna framstå som ett ”massparti”. Men inte heller bolsjevikernas valresultat nämns.

Världens dittills största folkord: inbördeskriget och ”kollektiviseringen”

I samband med inbördeskriget i Ryssland dog miljoner människor av svält. Detta upprepades tio år senare i samband med ”kollektiviseringen”, det förskönande uttrycket för tvångsförstatligandet av jordbruket.

När bönderna under kommunisternas första tid vid makten inte fick betalt för livsmedlen vare sig med pengar eller varor, slutade de leverera livsmedel. Kommunisterna sände ut beväpnade rekvisitionspatruller på landsbygden som konfiskerade livsmedel. Följden blev en fruktansvärd svält på landsbygden, minst tre miljoner människor mördades på detta vis. Det kan ha varit mycket fler.

När jordbruket skulle förstatligas upprepades metoden. I synnerhet i Ukraina var motståndet stort mot ”kollektivi-

seringen”. Den mat som bönderna försökte gömma letades fram och bondebefolkningen svält så som man aldrig svultit i Tsar-Ryssland. De drabbade områdena spärrades dessutom av med beväpnade enheter, folk kunde inte fly utan var tvungna att svälta ihjäl. Minst fem miljoner mördades, kanske fler. Det var som värst 1932–1933.

Inte bara Ukraina drabbades, även områden i södra Ryssland och på andra håll i Sovjetunionen. I delrepubliken Kazakstan dog minst en och en halv miljon av en befolkning om fyra miljoner – det procentuellt största dödstalet i något av de drabbade områdena.

Om svältkatastrofen under inbördeskriget står det hos Hobsbawm ingenting mer än ”hunger” på ett ställe. För övrigt var inbördeskriget i praktiken över redan 1919, eventuellt kan man ta evakueringen av Wrangels trupper från Krim hösten 1920 som slutet. Det ”inbördeskrig” som fortsatte ytterligare ett bra tag var att den med moderna vapen utrustade överlägsna Röda armén slog ner uppror från bönder, som hade hötjugor och jaktgevär som enda beväpning. Bondeupproren var mer remarkabla än de tämligen beskedliga och kortvariga utländska interventionerna, men det är en kommunistisk tradition att blåsa upp de senares betydelse. Och att slå ner bondeuppror går kanske inte riktigt ihop med kommunismens egen historieskrivning

Om massmordet på bönder i Ukraina och på andra håll 1932-1933 läser vi hos Hobsbawm att jordbrukspolitiken var ”disastrous /.../ Its immediate effect was to lower grain output and almost halve livestock, thus producing a major famine in 1932-33”. Hobsbawm redogör för mycket elände i Sovjet som inte går att dölja, till och med att ”the number of direct and indirect victims [för sovjetperioden, SS] must be measured in eight rather than seven digits.” Men ”.../ [I]t does not much

matter whether we opt for a ‘conservative’ estimate nearer to ten than to twenty millions or a larger figure/.../”

Att merparten av offren var miljontals oskyldiga människor på landsbygden som Stalin med berätt mod mördade framgår inte av boken. Enligt Hobsbawm var de kanske ”indirect victims”.

Den stora terrorn

Medan Hobsbawm inte diskuterar Lenin och Stalins massmord på oskyldiga landsbygdsbor finner han det värt att offra utrymme på en fnoskig teori att den stora terrorn i slutet av 1930 skulle ha varit ”Stalin’s desperate method to overcome the bureaucratic maze”.

Den stora terrorn var helt enkelt Stalins sätt att sätta skräck i det sovjetiska folket, så att det hat som folkmordet under ”kollektiviseringen” framkallat hos befolkningen inte skulle ta sig konkreta uttryck.

Detta upprepades för övrigt i Kina under ”kulturrevolutionen”, som var Maos sätt att befästa makten efter det lika oundvikliga hat mot honom som uppstod efter hans massmord på oskyldiga bönder under ”det stora språnget framåt”, då minst 45, kanske 80 miljoner landsbygdsbor dog av svält sedan man konfiskerat deras mat.

”Stalin-Ribbentrop-pakten”

Molotov-Ribbentrop-pakten kallas den överenskommelse mellan Stalin och Hitler som den 23 augusti 1939 slog världen med häpnad, och som ledde till andra världskrigets utbrott. De två diktatorerna delade upp östra Europa mellan sig, Hitler tog västra Polen och Stalin östra delen av landet, plus de tre baltiska republikerna som med våld införlivades med Sovjetunionen. Under slutet av Sovjetunionens existens förekom förkortningen MRP i många sammanhang, även som graffiti i

Baltikum, och i artiklar där ester, letter och litauer påminde om den skamliga köpslagan, där deras självständighet offerades som spelmarker, i de hemliga tilläggsavtalen, vilkas existens förnekades av Sovjet ända fram till Gorbatsjovs sista år.

Egentligen borde det heta Stalin-Hitlerpakten, eftersom det var de två som kom överens, medan utrikesministrarna Molotov och Ribbentrop bara stod för handläggningen. Faktum är att om man slår i Google på olika kombinationer mellan de fyra namnen Molotov, Ribbentrop, Stalin och Hitler leder det vedertagna uttrycket ”Molotov-Ribbentrop” överlägset (606 000), och ”Stalin-Hitler” är också vanligt förekommande (455 000).

Men för Hobsbawm är det ”Stalin-Ribbentrop” som gäller, en kombination som bara förekommer 3 530 gånger, hela formuleringen Stalin-Ribbentrop-pakten bara 813. Varför då ”Stalin-Ribbentrop-pakten” i Hobsbawms ordval, bara en gång, och inget annat?

Den enda hypotes jag kan formulera är att även om han numera har klart för sig att Stalin var ett monster, lever i hans undermedvetna den gamle stalinisten Hobsbawm, och att koppla ihop Stalin med Hitler vore i hans ögon alltför grovt.

Det komplicerade diplomatiska spelet under andra hälften av 1930-talet tolkades redan då och sedan i memoarer av stalinistiska och andra kommunisterna som att det var västmakterna som kastade Stalin i armarna på Hitler, och Hobsbawm klänger sig ännu en mansålder år senare fast vid den versionen. ”It was the fear of being left to confront Hitler alone which eventually drove Stalin, since 1934 the unswerving champion of an alliance with the West, into the Stalin-Ribbentrop Pact of August 1939, by which he hoped to keep the USSR out of the war, while

Germany and the Western powers would weaken another /.../”

Tja, eller också drevs Stalin lika mycket av utsikterna att ta tillbaka stora territorier som Ryssland förlorat efter första världskriget.

Insignifikanta småfel – eller?

Det är mänskligt att fela. Även för berömda historiker. Förutom det ovanstående visar sig emellertid några små fel eller inexaktheter i *The Age of Extremes* följa ett mönster.

Det låter hos Hobsbawm som om det var Lenin och bolsjevikerna som fick ordning på den ryska rättstavningen. ”It was the October Revolution which reformed the Russian calendar, as it reformed Russian orthography, thus demonstrating the profundity of its impact. For it is well known that such small changes usually require socio-political earthquakes to bring them about.”

Den ryska rättstavningsreformen var i själva verket utarbetad av några av Tsar-Rysslands främsta lingvister, som Aleksej Sjachmatov (1864-1920) och den banbrytande Jan Baudouin de Courtenay (1845-1929) och det var redan före revolutionen bara en tidsfråga när den skulle genomföras. Så det var inte (vilket man kan tro av Hobsbawm) en djärv lingvistisk analys av Lenin eller Lunatjarskij som låg till grund för rättstavningsreformen.

I samband med februarirevolutionen gjorde Finland sig fritt. Detta beskrivs av Hobsbawm som att landet ”had been allowed to secede by Lenin”. Ja, Lenin skrev på ett sådant papper. Men självständigheten vanns i ett blodigt och tragiskt inbördeskrig där de vita under f.d. tsargeneralen Mannerheim besegrade de röda, till vilka hörde ryska trupper. Det, och inte Lenins namnteckning, gjorde Finland fritt och självständigt. De rödas mål var att ansluta Finland till Sovjetunionen. Det

finns visserligen inga ursäkter för de förhållanden under vilka krigsfångarna behandlades efter de vitas seger. Men om de röda hade segrat hade faktiskt antalet oskyldiga mördade i Finland blivit oändligt mycket större.

Finland fortsatte genom åren att vara ett problem för kommunistiska historiker, inte minst i Sverige. Hobsbawm kallar på ett ställe det självständiga Finland för ett ”kontrarevolutionärt land” (sid 67). Det betyder väl i själva verket bara att Finland efter inbördeskriget var ett fritt och demokratiskt land med rättssäkerhet? Det fria Finland med fria, hemliga val var enligt Hobsbawm ”nätt och jämnt demokratiskt”.

I Hobsbawms redogörelse för territoriella förändringar i samband med andra världskriget finns fler besynnerligheter.

”The USSR /.../ *occupied* those European parts of the Tsarist empire lost in 1918 (except for the parts of Poland taken over by Germany) and Finland, against which Stalin had fought a clumsy winter war in 1939-40, which pushed the ‘Russian frontiers a little further away from Leningrad.’” (Sid 39, min kursivering.)

Det står alltså med svart på vitt att Sovjet efter kriget skulle ha ockuperat Finland. Det gjorde det inte. Finland förblev ett fritt och demokratiskt styrt land. Slarvfel? A Freudian slip? Till följd av undermedvetna önsknings hos den Hobsbawm som för sjuttio år sedan under detta vinterkrig skrev en broschyr till Stalins försvar, till försvar för Sovjets anfall mot ett fredligt grannland?

Orden ”a clumsy winter war” vittnar om den nonchalans många kommunister lägger i dagen när det gäller ryska liv. Under vinterkrigets tre och en halv månad stupade 23 157 finländska soldater och minst 150 000, kanske 175000 sovjetiska soldater. Som en jämförelse: under andra världskrigets mer än sju och ett halvt år stupade vid

fronterna 326 000 brittiska soldater. Allt Hobsbawm nämner är att utgången av kriget ”pushed the Russian frontiers a little further away from Leningrad”. Ja, avståndet fågelvägen från gamla gränsen vid Systerbäck (Sestroretsk) till den i dag gällande gränsen är omkring 120 kilometer. Och Finland förlorade det legendariska Karelen och tre-fyra hundratusen karelare blev flyktingar. Hobsbawms bok drar visserligen de stora linjerna i historien men att bara skriva ”a clumsy winter war” är ett skamligt hån mot de oskyldiga finska och sju gånger så många, egentligen lika oskyldiga ryska pojkar som Stalin drev ut att dö i Karelens skogar.

Varför blev det revolution i Ryssland 1917?

Det följande är kanske inte yttringar av Hobsbawms aldrig slocknade kärlek till Lenin och ”oktoberrevolutionen”, men om han vore förtrogen med modern historieskrivning skulle han inte missa en av de avgörande faktorerna för revolutionen 1917.

Som ekonomihistoriker ser han i första hand materiella grunder för utvecklingen. Rysslands militära situation och försörjningsläge var 1917 emellertid inte alls katastrofala: Brödköerna i Petrograd i februari 1917 var förorsakade av usel administration, det fanns i själva verket mat så det räckte, och vid fronten höll Ryssland ställningarna. Bland förutsättningarna för februarirevolutionen i Petrograd nämner Hobsbawm inte den kanske allra viktigaste: Nikolaj II:s och hans hustru Alexandras förödande impopularitet.

Nikolaj själv befann sig sedan länge vid högkvarteret i Mogiljov, fjärran från huvudstaden, och hans hustru var den som styrde och ställde i Petrograd – ansvarslöst och impulsivt, med en utnämningsspolitik utgående från vilka kandidater som ansågs vara vänner till den besynnerlige och avskydde Rasputin. Till och med en stor skara av tsa-

rens släktingar uppvaktade Nikolaj om att göra slut på dessa förhållanden. Situationen bara väntade på en utlösande faktor, och det blev upploppen i februari.

En livslång dröm under ett långt liv

I Hobsbawms självbiografi *Interesting times* finns förklaringen till de ovanstående tendentiositeterna i *The Age of Extremes*. Under ett långt liv har denne historiker med världsrykte inte kunnat dra slutsatserna av vad som hände med Ryssland efter oktober 1917, trots att han i många detaljer redogör för missförhållandena under Sovjettiden:

”The dream of the October Revolution is still there somewhere inside me, as deleted texts are still waiting to be recovered by experts, somewhere on the hard disc of computers. I have abandoned, nay, rejected it, but it has not been obliterated. To this day I notice myself treating the memory and tradition of the USSR with *an indulgence and tenderness* which I do not feel towards Communist China, because I belong to the generation for whom the October Revolution represented the hope of the world, as China never did. The Soviet Union’s hammer and sickle symbolized it.” (Min kursivering.)

Ja, kommunister har under hela nittonhundratalet delat nazisternas övertygelse att man med våld kan tvinga in mänskligheten i ett paradys, byggt enligt dessa extremistrelers recept. I ett engelskt teve-program 1994 fick Hobsbawm frågan:

”Det innebär alltså att om den strålande framtiden faktiskt hade förverkligats, då hade förlusten av femton, tjugo miljoner människoliv varit berättigad?” Hobsbawm svarade omedelbart ”Ja”.

De flesta av oss skulle säga att en strålande framtid över huvud taget inte kan vinnas till priset av tiotals miljoner mördade oskyldiga människor.

Några källor

Kapitlet *World Revolution*, sidorna 54-84 i *The Age of Extremes*.

Angående förlustsiffrorna i vinterkriget: Pavel Aptekar från statliga militärarkivet i Moskva har gått igenom en enorm förteckning över “Oåterkalleliga förluster för Röda Arbetar- och Bondearmén”, och själv räknat dem allihop – 131 476 alfabetiskt uppräknade namngivna dödade, försvunna utan underrettelser och avlidna efter i strid erhållna skador. Han räknar med ytterligare tjugo-trettio tusen stupade. För detta redogjorde han vid ett möte i Moskva 1995 mellan ryska och finländska historiker, redovisat i ett särskilt nummer av ryska statens historiska tidskrift *Rodina*.

För stavningsreformen finns en bra redogörelse på

<http://russiasgreatwar.org/media/culture/orthography.shtml>

För omständigheterna vid februarirevolutionen: se Richard Pipes, *The Russian Revolution*. Att tsar Nikolaj II förlorat all auktoritet på grund av sin hustrus agerande framgår av mängder av memoarlitteratur.

Om den avsiktligt framkallade svälten i Sovjet framför allt åren 1932-1933: se Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow*. Svältkatastrofen var känd på trettioalet men hamnade med tiden i skuggan av världskriget. Om parallellen mellan den stora terrorn i Sovjetunionen och den s.k. kulturrevolutionen i Kina, se Jasper Beckers *Hungry Ghosts*. För de båda fruktansvärda hungerkatastroferna gäller att en stor dokumentation tillkommit under senare år.

En längre version av denna artikel har tidigare publicerats i Svensk tidskrift.

Östbulletinen, nr. 1, 2012, årgång 16.

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2012.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med cirka 4 nummer per år och kan rekvireras i pappersform från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida: <http://www.sallskapet.org>